

نسخ خطی اهدائی صارم الدوله

■ اکبر تقی پور

کارشناس نسخ خطی کتابخانه مرکزی تبریز

درباره محمد علی هدایت

آقای محمد علی هدایت دارای مدرک کارشناسی ارشد و مسئول بخش نسخ خطی و کتب چاپ سنگی کتابخانه عمومی ابن مسکویه اصفهان است. وی فهرست نسخ خطی اهدائی صارم الدوله را در سال ۱۳۸۷ش آماده کرده و توسط مجمع ذخائر اسلامی به چاپ رسانده است. علاوه بر این فهرست، فهارس دیگری به شرح زیر تهیه و به چاپ رسانده یا در دست چاپ دارد که تمام آنها در کتابخانه‌های عمومی اصفهان قرار دارند:

۱ - فهرست کتاب‌های چاپ سنگی و سربی (فارسی و عربی) کتابخانه‌های عمومی اصفهان، اصفهان: نشر نوشته و مدیریت امور کتابخانه‌های عمومی اصفهان، ۱۳۸۵ش.

۲ - فهرست نسخه‌های خطی سید مصلح‌الدین مهدوی (اهدائی به گنجینه نسخ خطی اصفهان)، قم: مجمع ذخائر اسلامی، ۱۳۸۷ش. (معرفی میراث مخطوط، ۶۳).

۳ - فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ابن مسکویه، اصفهان.

هدایت، محمد علی. فهرست نسخه‌های خطی صارم الدوله: اهدایی به کتابخانه فرهنگ (گنجینه نسخ خطی اصفهان). قم: مجمع ذخائر اسلامی، ۱۳۸۷ش، ۲۴۶ ص.

شابک: ۸-۱۲۱-۹۸۸-۹۶۴-۹۷۸

آشنائی با گنجینه نسخ خطی و چاپ سنگی اداره کل کتابخانه‌های عمومی اصفهان

این گنجینه در محل کتابخانه امام صادق (ع) - در ابتدا کتابخانه عمومی اصفهان و مدتی کتابخانه فرهنگ اصفهان نام داشت - قرار دارد. گنجینه نسخ خطی و چاپ سنگی اداره کل کتابخانه‌های اصفهان دارای دو بخش نسخ خطی و کتب چاپ سنگی و سربی است که بیش از ۳۰۰۰ نسخه دارد. این نسخه‌ها با موضوعات مختلف و متنوعی در زمینه تاریخ، جغرافیا، علوم و فنون، فلسفه، عرفان، اخلاق، کلام، منطق، رجال، فقه، تفسیر، شرح، هئیت، نجوم، تذکره، دخل و خرج حکومتی، دیوان‌های شعر، لغت نامه و ... اکثراً به زبان‌های فارسی و عربی و چند جلد نیز به زبان ترکی نوشته شده‌اند. شماری دست‌نویس ترجمه‌شده از زبان‌های اروپائی به فارسی نیز از دوره قاجار موجود است که دارای ارزش تاریخی، جامعه‌شناختی و سیاسی هستند.

از ویژگی‌های این مجموعه می‌توان به نسخه‌هایی با آرایه‌های هنری و تزئینی اشاره کرد؛ همچنین نسخه‌های «تحفه

بدون شک هزاران نسخه خطی موجود در سراسر کشور نیازمند شناسانده‌شدن به اهالی علم و علاقه‌مندان به مخطوطات خطی است و این ممکن نمی‌گردد مگر با فهرست‌نویسی، و برای فهرست‌نویسی استاندارد داشتن اطلاعات و دانش کافی در مورد متون این نسخ، مؤلفین آنها و همچنین اطلاعات نسخه‌شناسی جزء نیازهای اولیه است تا فهرست نوشته‌شده راهنمائی برای محققین یا مراجعین باشد.

محتوای این فهرست نشان‌دهنده سعی و تلاش آقای هدایت برای شناساندن نسخه‌های خطی است، این تلاش را ارج می‌نهیم و از مجموعه تلاشگران مجمع ذخائر اسلامی، به‌ویژه حجت‌الاسلام والمسلمین حاج سید احمد اشکوری و فرزندان بزرگوارشان در شناساندن نسخه‌های خطی در سراسر کشور صمیمانه تشکر و قدردانی می‌کنیم.

این فهرست نشان می‌دهد که نسخه‌های خطی اهدائی اکبر مسعود (صارم‌الدوله) به گنجینه نسخ خطی اصفهان شامل موضوعاتی چون ادبیات، اخلاق، تاریخ، اصول، عرفان، جغرافیا، تراجم، سفرنامه، ترجمه روزنامجات، شعر، علوم سیاسی، رجال، ادعیه، طب، فقه، کلام و ... است

تبریز، کاشان، یزد، اصفهان» تألیف محمد تقی دانش پژوه، نسخه‌های خطی، ۴ صص ۴۸۰ - ۲۸۳. نک: «کتابخانه فرهنگ اصفهان» صص ۴۷۳ - ۴۷۴.

- سال ۱۳۴۵ش «کتابخانه فرهنگ» تألیف محمد تقی دانش پژوه در نشریه دانشکده ادبیات اصفهان، ۴ صص ۴۷۴ - ۴۷۳، و ۵، ۱۳۴۷ش، صص ۳۲۲ - ۳۱۵.

- سال ۱۳۴۶ش، «فهرست کتابخانه‌های عمومی و خصوصی اصفهان» تألیف محمد تقی دانش پژوه، نسخه‌های خطی، ۵ صص ۳۲۵ - ۲۹۸. نک: «کتابخانه فرهنگ اصفهان»، صص ۳۲۲ - ۳۱۵.

محتوای کتاب

این فهرست نشان می‌دهد که نسخه‌های خطی اهدائی اکبر مسعود (صارم‌الدوله) به گنجینه نسخ خطی اصفهان شامل موضوعاتی چون ادبیات، اخلاق، تاریخ، اصول، عرفان، جغرافیا، تراجم، سفرنامه، ترجمه روزنامجات، شعر، علوم سیاسی، رجال، ادعیه، طب، فقه، کلام و ... است که ۲۳۷ جلد آن فارسی، ۸ جلد عربی، یک جلد ترکی و ۲ نسخه آن دارای علائم و حروف جفر است.

این فهرست ۵ بخش دارد:

۱ - پیشگفتار

۲ - مقدمه

۳ - متن کتاب

۴ - نمایه (فهرست الفبائی، فهرست موضوعی، فهرست

مؤلفین کتاب‌ها، فهرست کاتبان، فهرست اعلام و اشخاص،

المسعودیه و تبشیر الشیعه الاثنی عشریه» تألیف حسین بن اسماعیل حسنی واعظ یا «گنج شایگان عربستان» تألیف میرزا تقی حکیم باشی با یادداشتی به خط ناصرالدین شاه با شماره ثبت ۹۷۰ یا «مناقب ابن شهر آشوب» کتابت در ۵۸۹ق که جزء نسخه‌های نفیس و منحصر به فرد این مجموعه به‌شمار می‌روند.

نسخ خطی و کتب چاپ سنگی موجود این گنجینه طی سالیان متمادی توسط خیرین و فرهنگ‌دوستان اصفهانی به این کتابخانه اهداء شده که این سنت حسنه تا به حال نیز ادامه پیدا کرده است.

از جمله این افراد خیر می‌توان به نام‌های زیر اشاره کرد:

۱ - آقای اکبر مسعود (صارم‌الدوله) در سال ۱۳۴۲ش حدود ۵۰۰۰ جلد نسخه خطی و کتاب چاپ سنگی و سربی؛

۲ - آقای مصلح‌الدین مهدوی ۱۵۳ جلد نسخه خطی و ۲۶ جلد کتاب چاپ سنگی؛

۳ - آقای حسن نصیری و افراد خیر دیگری که از میزان کتب اهدائی آنها اطلاعات دقیقی پیدا نشد.

نسخه‌های این مجموعه قبل از آقای محمد علی هدایت در چند مرحله به صورت پراکنده به شرح زیر فهرست شده‌اند:

- سال ۱۳۴۹ش ۷۰۶ جلد از نسخه‌های خطی این مجموعه توسط مرحوم سید مصطفی حسینی و دکتر جواد مقصود همدانی فهرست شده و به چاپ رسیده است و آقای هدایت در تهیه فهرست خود از آن بسیار استفاده کرده است.

- سال ۱۳۴۴ش «فهرست کتابخانه‌های شهرستان‌ها:

فهرست جاها و امکنه)

۵ - تصاویر.

این فهرست بر اساس شماره مخزن نسخه‌ها مرتب شده است - البته برای راحتی کاربر در اول معرفی نسخه از شماره ردیف استفاده شده است - و نسخه‌های خطی این فهرست از شماره مخزن ۸۷۲ شروع و در شماره ۱۰۹۵ به اتمام رسیده‌اند.

شیوه تنظیم فهرست

این فهرست در ظاهر از روش فهرست‌نگاری حضرت حجت الاسلام حاج سید احمد حسینی اشکوری - فهرست مختصر - پیروی کرده است و دارای دو بخش کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی است.

این فهرست در

ظاهر از روش

فهرست‌نگاری حضرت

حجت الاسلام حاج

سید احمد حسینی

اشکوری - فهرست

مختصر - پیروی کرده

است و دارای دو

بخش کتاب‌شناسی و

نسخه‌شناسی است

* عناصر بخش کتاب‌شناسی به شرح زیر است:

۱ - عنوان کتاب

این عناوین ترتیب الفبائی و موضوعی نداشته و به ترتیب شماره ردیف مرتب شده‌اند.

در این بخش بعضی کتاب‌ها دارای دو اسم بوده که نام اصلی کتاب در اول آمده و نام غیر مشهور در داخل () قرار داده شده است.

در این بخش کلمه «ترجمه» در ۸۰ عنوان از حدود ۲۵۰ تا به کار رفته است. با توجه به کاربرد واژه‌های مؤلف و مترجم در زیر نام عنوان، این کلمه زائد بوده و به فهرست صدمه زیادی زده است.

۲ - زبان

زبان نوشتاری هر نسخه در معرفی آن مهم است. فهرست‌نویس به خوبی به آنها اشاره کرده است.

۳ - موضوع

۴ - نام

نام مؤلف، لقب، کنیه، تاریخ فوت در این بخش نوشته شده است.

۵ - معرفی محتوا

محتوای نسخه شامل: تعداد فصل‌ها، تاریخ تألیف، مهدی‌الیه، تعداد مجلدات و ... که متأسفانه فهرست‌نویس در این بخش به صورت ناقص عمل کرده، در مواردی نام مؤلف را نوشته و در موردی دیگر فصل‌های نسخه را معرفی نکرده است مانند:

- ترجمه تاریخ و جغرافیای مملکت پنجاب (ش ۵۵)؛

- دزدان لامافیا (ش ۸۴)؛

- تاریخ بابل (ش ۹۳)؛

- ترجمه سفرنامه مسیو بابین وهوسه فرانسوی به جنوب ایران (ش ۹۷).

۶- آغاز و انجام نسخه

۷- مستندات ارجاعی

فهرست‌نویس هر جا میسر بوده نسخه‌های خود را به منابعی چون الذریعه، مرعشی، ملی و ... ارجاع داده است.

* بخش نسخه‌شناسی این فهرست دارای عناوینی به شرح

زیر است:

۱ - نوع خط

۲ - نام کاتب

۳ - تاریخ کتابت

۴ - آرایه‌ها و تزئینات هنری

۵ - نوع جلد

۶ - تعداد صفحات

۷ - تعداد سطر

۸ - اندازه جلد

۹ - شماره بازیابی نسخه

در این بخش نیز به نوع کاغذ نسخه، محل کتابت، شماره بازیابی قبلی نسخه، ماخذ و رنگ کاغذ اشاره نشده است؛ این موارد در تمامی رکوردها بجز شماره ۳۴ و ۲۱۷ که به محل کتابت نسخه‌ها اشاره می‌کند (دارالسلطنه تبریز و شیراز) صدق می‌کند. همچنین در این بخش اصطلاحاتی به کار رفته است که در فهرست‌های دیگر کمتر به چشم می‌خورد. مانند:

- نستعلیق مترجم، (ش ۶۶)

- جداول ریشه‌ای (ش ۹ - ۱۰ - ۱۴)

- چاکر خان‌زاد امیر (ش ۳۷)

- دارای انجام گل و بوته به زر (ش ۲۰)

در زیر به تعدادی از کاستی‌ها و نواقص این فهرست در دو بخش کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی اشاره می‌کنیم:

۱ - استاندارد نبودن اسامی مؤلفین با توجه به فهرست مستند اسامی مشاهیر و مؤلفان؛ مانند:

الف - احمد مدحت (۱۸۴۴ - ۱۹۱۲ م) ترجمه اس انقلاب (ش ۷۰)؛

* کلمه [اس] عیناً در ش ۷۰، ص ۷۰ در عنوان کتاب نوشته شده است؛

- احمد مدحت افندی (۱۸۴۴ - ۱۹۱۲ م) جغرافیای خارطوم و سودان (ش ۷۹/۲)؛

- احمد مدحت افندی - ترجمه تاریخ قره‌چیان (ش ۷۹/۷) و مخادعات سیاسیه یک زن (۷۹/۹)؛

- اسم درست در مستند اسامی و مشاهیر: مدحت، احمد، ۱۸۴۴ - ۱۹۱۲؛

و

- علی بخش بن اسکندر میرزا (ش ۴۹)؛

- علی بخش بن اسکندر (ش ۵۰)؛

- اسم درست در مستند اسامی و مشاهیر: علی بخش میرزا قاجار، ۱۲۵۴ - ق؛

- سرگی سالاویدا دهاقین (ش ۷۷)؛

- سرگی سالاویدا (ش ۲۱)؛

با شماره ردیف (۱۶۱)؛

- زاد المعاد (ص ۱۲۶)، در متن کتاب در صفحه ۱۲۷ با شماره

ردیف (۱۴۷)؛

- ذکر احوال حکمرانان خراسان (ص ۷)، در صفحه ۷۷ با

شماره ردیف (۷۹/۴).

۵ - استفاده از نام مترجم بجای مؤلف اصلی کتاب در متن

فهرست یا در نمایه‌ها؛ مانند:

- ترجمه وفيات الاعیان یا تاریخ ابن خلکان (ش ۳ و ۴)؛

- ترجمه تاریخ روسیه (ش ۲۴) تألیف ولادیمیرسالاویوف،

در نمایه به نام مترجم (محمود میرزا) نوشته شده و در متن هم نامی

از مؤلف نیست؛

- ترجمه مأموریت دکتر ولف به بخارا (ش ۸۱)؛

- ترجمه تاریخ نادر شاه (ش ۱۰۷).

نسخ خطی و کتب

چاپ سنگی موجود

این گنجینه طی

سالیان متمادی

توسط خیرین و

فرهنگ‌دوستان

اصفهان‌ی به این

کتابخانه اهداء شده،

که این سنت حسنه تا

به حال نیز ادامه پیدا

کرده است

۶ - در زمینه موضوع‌بندی نسخه‌ها، فهرست‌نویس از شیوه و روش خاصی استفاده نکرده است که با توجه به سرعنوان‌های موضوعی فارسی داده‌شده اکثراً ناقص یا نامربوط به متن کتاب است و نیاز به تجدید نظر دارد؛ مانند:

سفرنامه	جغرافیا (ش ۹) در سرعنوان‌های موضوعی
فرنامه	جغرافیا(ش ۱۰)
روم - تاریخ	تاریخ (ش ۱۶)
پرتغال - تاریخ	تاریخ (ش ۱۷)
هندوستان - جغرافیا	جغرافیا (ش ۱۸)
روسیه - تاریخ	تاریخ (ش ۲۱)
شیعه - فرقه‌ها	کلام (ش ۱۴۱)
اخبار	متفرقه(ش ۹۸)
شرح حدیث	حدیث (ش ۱۵۰)
ادبیات فارسی - تاریخ نقد	شعر (ش ۱۵۶)
شعر فارسی - قرن ۱۳	شعر (ش ۱۵۷)
شعر فارسی - تاریخ و نقد	شعر (ش ۱۵۹)
شعر فارسی - قرن ۷ و ۸ ق	ادبیات (ش ۱۶۰)
شعر فارسی - قرن ۷ و ۸ ق	شعر (ش ۱۶۱)
شعر فارسی - مجموعه‌ها	شعر (ش ۱۶۲)
شعر فارسی - قرن ۷ ق	شعر (ش ۱۶۵)
شعر فارسی - قرن ۷ ق - تاریخ و نقد	ادبیات (ش ۱۹۲)
شعر فارسی - قرن ۷ و ۸ ق	ادبیات (ش ۱۹۳)
بغداد - جغرافیا	جغرافی (ش ۷۹)
سودان - تاریخ و سودان جغرافیا	جغرافیا (ش ۷۹/۲)
ادبیات فارسی	متفرقه (ش ۷۹/۱۰)

۷ - دریاب آغاز و انجام نسخه‌ها

- درباره این بخش از کتاب‌شناسی ذکر موارد زیر لازم و

ضروری است:

الف - فهرست‌نگار در شروع (آغاز) نسخه‌ها بجز نسخ ناقص،

- اسم درست در مستند اسامی و مشاهیر: سالاویوف، ولادیمیر سرگی‌یویچ، ۱۸۵۳ - ۱۹۰۰ (ش ۷۶).

۲ - اضافه کردن لقب، مقام به اسم‌ها، مانند:

الف - امان‌الله میرزا سپهبد جهانبانی (۱۲۷۴ - ۱۳۵۲) (ش ۲۵ و ۲۶ و ۳۹)؛

اسم درست در مستند اسامی و مشاهیر: - جهانبانی، امان‌الله، ۱۲۷۴ - ۳۵۲.

ب - مستر لرد کرزن جوژ پارلمنت (ش ۵۶)؛

اسم درست در مستند اسامی و مشاهیر: - کرزن، جورج ناتانیل کرزن، ۱۸۵۹ - ۱۹۲۵.

ج - میجر سایکس قنصل انگلیس در کرمان (ش ۱۰۹)؛

اسم درست در مستند اسامی و مشاهیر: - سایکس، پرسی مولزورث، ۱۸۶۷ - ۱۹۴۵.

۳ - در این قسمت می‌توان به نسخی اشاره کرد که در عنوان آنها مؤلف به‌خوبی معرفی شده ولی فهرست‌نویس بجای اسم مؤلف علامت (?) گذاشته است؛ مانند:

- اشعار نقیب الممالک شیرازی (ش ۱۷۹ - ۱۸۰ - ۱۸۱)؛

- نقیب شیرازی، احمد بن حسن، ۱۲۳۸ - ۱۳۰۲ ق (مستند مشاهیر)؛

یا دیوان مسیحی (ش ۱۸۷) که شاعر در غزلیاتش خود را معرفی کرده ولی فهرست‌نویس دقت لازم را بر آن نداشته است.

۴ - عدم تطابق فهرست الفبائی کتاب‌ها با متن کتاب؛ مانند:

- دیوان سعدی، کلیات (ص ۱۳۴)، این نسخه در صفحه ۱۳۷

گنجینه نسخ خطی و چاپ سنگی اداره کل کتابخانه‌های اصفهان دارای دو بخش نسخ خطی و کتب چاپ سنگی و سربی است که بیش از ۳۰۰۰ نسخه دارد

در آغاز گاه‌ها از بسمله استفاده کرده، در مواردی از (بسم الله الرحمن الرحیم) و در بعضی جاها هیچکدام را نیاورده است. بهتر بود برای اینکار از یک روش استاندارد و مرسوم (بسمله) استفاده می‌شد؛ برای مثال:

- ۱ - بسمله، حدایق حمد و ثنا و ریاض سپاس بی‌منتها ... (ش ۹)؛
- ۲ - الحمد لله رب العالمین، کسانی که بعد از وفات ... (ش ۱۴۱)؛
- ۳ - بسم الله الرحمن الرحیم، ترجمه تاریخ حیات (فوبلاس) بطریق زبان... (ش ۴۹).

ب - در چند مورد نیز نسخه‌ها بدون آغاز معرفی شده است.؛ مانند:

- دیوان سعدی، کلیات (ش ۱۶۶)؛
 - دیوان عاشق اصفهانی (ش ۱۶۷)؛
 - دیوان حافظ شیرازی (ش ۱۷۲)؛
 - گلستان سعدی (ش ۲۰۳).
- ج - در چند مورد نسخه‌ها بدون انجام معرفی شده‌اند؛ مانند:
- لیلی و مجنون (ش ۱۷۷) و
 - فیه مافیه (ش ۲۱۵).

د - در مواردی نیز نسخه‌ها بدون آغاز و انجام و فقط با نام کتاب و نویسنده و اطلاعات مختصر نسخه‌شناسی معرفی شده‌اند؛ مانند:

- تذکره محمد شاهی (ش ۱۵۶)؛
- دیوان همای شیرازی (ش ۱۵۷)؛
- گلستان سعدی (ش ۱۶۰).

ه - همچنین با مراجعه به فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه عمومی اصفهان تألیف جواد مقصود همدانی متوجه شدم در موارد زیادی، انجام نسخه‌ها به صورت سلیقه‌ای انتخاب شده و انجام درست نسخه نیست؛ مانند:

- کتاب قیاصره ناصر عثمانی (ش ۱۵)؛
 - ترجمه تاریخ و جغرافیای پنجاب (ش ۵۵)؛
 - شرح حال ابوالدین، معمر مغربی (ش ۱۱۵).
- ۸ - نسخه‌های مجهول المؤلف: فهرست نگار در نسخه‌هایی که نتوانسته نام مؤلف را پیدا کند از (۶) استفاده کرده. از مجموع ۲۲۴ جلد ۶۳ جلد نام مؤلف ندارد، وی می‌توانست با صرف کمی وقت و حوصله اسامی این نسخه‌ها را برای ما مشخص کند.
- ۹ - بهتر بود نویسنده به نسخه‌های چاپ‌شده توسط انتشارات مختلف طی سالیان گذشته اشاره می‌کرد؛ برای مثال:
- گلستان سعدی، دیوان حافظ، دیوان عاشق اصفهانی، دیوان همای شیرازی، حدائق السیاحه، مجالس المومنین، نزهه القلوب،

روضه الصفا و

۱۰ - همچنین در این فهرست می‌توان به غلط‌های تایپی اشاره کرد؛ مانند:

- در آغاز نسخه «روضه الصفا فی...» (ش ۴۵، ص ۵۲) بجای کلمه «سادت» باید «سعادات» و بجای «کرمات» باید «کرامات» آورده می‌شد.
- در آغاز نسخه «تاریخ آسیای وسطی» (ش ۴۸، ص ۵۴) کلمه «در ازمنه» باید بجای «دراز منه» تایپ می‌شد.
- در انجام نسخه «ترجمه اقوام المسالک فی معرفه احوال الممالک» (ش ۹۱، ص ۸۹) کلمه «کشتی» باید بجای «کنشتی» تایپ می‌شد.

- در آغاز دیباچه نسخه «مفتاح الفنون» (ش ۲۱۸، ص ۱۷۷) کلمه «عالمیان» باید بجای «عالیمان» آورده می‌شد.
- در انجام نسخه «تاریخ اصفهان» (ش ۱۲۰، ص ۱۱۱) کلمه «بی نهایت» باید بجای «ولی نهایت» و «هفت» بجای «هشت» تایپ می‌شد.
- در آغاز نسخه «ترجمه رساله فنون عسکریه» (ش ۲۱۱، ص ۱۷۱) کلمه «واندولد» باید بجای «واندوله» آورده می‌شد.
- در انجام نسخه «ترجمه رساله فنون عسکریه» (ش ۲۱۱، ص ۱۷۱) کلمه «اگر» باید بجای «آلو» تایپ می‌شد.

نتیجه‌گیری

اثر حاضر از آثار ارزشمندی است که پدیدآورنده برای تهیه آن بسیار تلاش کرده است. توجه به یک سری نکات در فهرست‌نویسی مانند استفاده از فهرست مستند، مشاهیر و مؤلفان در یکدست کردن اسامی، سرعنوان‌های موضوعی برای اختصاص موضوع مناسب و یکدست، ذکر آغاز و انجام در اکثر فهرست‌ها و نظایر آن می‌تواند به ارزشمندی اثر بیفزاید و استفاده از آن را سودمندتر سازد. این فهرست همچنین دارای نمایه خوبی است.

مآخذ

- ۱ - همدانی، جواد مقصود (۱۳۴۹). «فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه عمومی اصفهان»، تهران: چاپ میهن و اداره کل کتابخانه‌ها.
- ۲ - «فهرست مستند اسامی مشاهیر و مؤلفان»، تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۶.
- ۳ - «سرعنوان‌های موضوعی فارسی (ویراست سوم)»، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۱.
- ۴ - کرم رضائی، پریسا (۱۳۸۵). «فهرست کتب چاپ سنگی و سربی فارسی و عربی کتابخانه‌های عمومی اصفهان». تهران: کتاب ماه کلیات (ش ۱۰۵ - ۱۰۴ - ۱۰۳ صص ۷۹ - ۸۵).
- ۵ - صفری، علی اکبر (۱۳۸۹). «فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه استاد ابراهیم دهگان». تهران: کتاب ماه کلیات (ش ۱۵۰ صص ۸ - ۹).